

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ БАЛАДИ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ У СЛОВАЦЬКОМОВНІЙ ТРАНСКРИПЦІЇ

Микола Мушинка

Orest Zilynskij. *Balady východného Slovenska. Podbeskydské ľudové balady* / editori Tatiana Pirníková a Radovan Šašala, zodpovedná redaktorka T. Pirníková. Prešov : Vydavateľstvo Ladislav Cuper, 2018. 560 s.

Редакторка збірника балад русинів-українців Словаччини Тетяна Пірнікова свою передмову до книги починає з констатування: «Зовсім випадково я познайомилася з працею Ореста Зілинського. У 2016 році я звернулася до пражського українця академіка проф. Миколи Мушинки із запитанням, чи в його бібліотеці не знайдеться пісенного матеріалу, пов'язаного з русинами Словаччини. Цікавили мене передусім нотні записи пісень. Він мені дав до рук фотокопію збірника “Українські народні балади

Східної Словаччини”, укладеного Орестом Зілинським у 70-х роках минулого століття, що його видав Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського в Києві 2013 року. Я була здивована кількістю опублікованих балад та ґрунтовністю упорядкування його змісту. Ім'я укладача збірника було мені невідоме» (с. 6) ¹.

Далі Т. Пірнікова висловлює подяку київським видавцям на чолі з Ганною Скрипник за підготовку і друк збірника, однак шкодує, що на території, де ці балади були записані, він зовсім не відомий. Тому вона взялася за його перевидання латиницею, оскільки більшість представників сучасного покоління русинів Словаччини кирилицею вже не володіє.

Нагадаємо основні етапи життєпису О. Зілинського, висвітлені у вступній статті Т. Пірнікової, яка під час її написання спиралася на мою книгу про О. Зілинського «Науковець з душою поета» (Бавнд-Брук, США, 1983 р.).

Уродженець галицької Лемківщини О. Зілинський (1923–1976) майже все своє життя провів у Чехословаччині. Тут він здобув вищу освіту (в Українському вільному університеті та Карловому університеті у Празі), став кандидатом філологічних наук (1966), а від 1971 року до передчасної смерті працював науковим співробітником Чехословацької академії наук у Празі, часто репрезентуючи чехословацьку україністику на міжнародних конгресах та конференціях. Помер він за досі не з'ясованих обставин у лісі кадастру Винне на Земплінській Шираві, округ Михалівці. Похований у Свиднику.

До 1960-х років наукові праці О. Зілинського з'являлися і на сторінках преси Радянської України. За студії про Т. Шевченка його нагородили престижною медаллю Тараса Шевченка. Однак пізніше, зокрема після того, як науковець 14 серпня 1968 року на VI Міжнародному з'їзді славистів у Празі оголосив проєкт заснування Міжнародної асоціації українців (що викликав гостру критику представників української радянської делегації), він став *persona non grata* не лише в Україні, але й в українській пресі Словаччини. О. Зілинського було посмертно реабілітовано у 2013 році, коли Національна академія наук України видала значну частину його наукового доробку: «Вибрані праці з фольклористики» у двох книгах (968 с.), «Літературні праці» (672 с.) та «Українські народні балади Східної Словаччини» у двох частинах (728 с.)². Слід підкреслити, що такої пошани в Україні не мав жоден учений української діаспори.

У вступній статті «Тернистий шлях збірки балад» (с. 6–30) Т. Пірнікова на основі архівних матеріалів, що надав їй син Ореста Богдан Зілинський, висвітлила працю автора над збірником балад, обставини фізичної ліквідації його машинопису та верстки — від 1968 по 1975 рік (с. 14–30). У виданні 27 архівних документів чеською та словацькою мовами вона навела в оригіналі, а українською та російською — у перекладі словацькою.

Серед нововиявлених матеріалів — багате листування О. Зілинського з видавцем книги — Українською редакцією Словацького педагогічного видавництва у Пряшеві, Крайовим комітетом Комуністичної партії Словаччини в Кошицях, листи до О. Зілинського фольклористів Андрія Дулеби зі Свидника, етномузиколога Володимира Гошовського зі Львова (анонімного співупорядника нотної частини книги) та художника Івана Фіркаля, а також повні тексти високо позитивних рецензій на рукопис книги О. Зілинського «Українські народні балади Східної Словаччини» від Боже-ни Філової та Яна Коморовського з Братислави, Бориса Путілова з Ленінграда (ухвалена Юліаном Бромлеем з Москви) тощо. Ці доку-

менти значною мірою доповнюють дотеперішні відомості про історію знищення рукопису та верстки збірника балад О. Зілинського.

Основу збірника О. Зілинського становлять 482 тексти та 240 мелодій балад, записані в 119 русинсько-українських селах Пряшівщини. Дослідник розподілив балади на дві частини. У першій частині представлено «Основні тексти» (№ 1–254), у другій — «Доповнюючі варіанти» (№ 255–479). До кожної балади він подав ґрунтовні коментарі³.

Т. Пірнікова об'єднала ці частини. Під час транслітерації текстів пісень з кирилиці на латиницю вона повністю зберегла діалектне звучання кожної балади. О. Зілинський подав у своєму збірнику карту Східної Словаччини із позначенням усіх 119 українських сіл, звідки походять публіковані балади, причому різними графічними знаками він відмітив села, у яких було записано від 10 до 32 пісень, від 5 до 9, від 2 до 4 та лише одну пісню (с. 526). Усе це представлено й у словацькомовному виданні збірника балад.

Українське резюме книги Т. Пірнікова подала у перекладі словацькою мовою (с. 530–540), а англійське — залишила без змін (с. 542–545).

Словацькомовну версію збірника (як і його оригінал) доповнено кольоровими ілюстраціями українського художника зі Словаччини Дезидерія Миллого.

Усе це позитивно характеризує словацьке видання книги балад О. Зілинського.

Проте не можна толерувати зміну назви «Українські балади Східної Словаччини» на «*Balady východného Slovenska*», оскільки територіальний термін «Східна Словаччина» аж ніяк не відповідає національному характеру збірника балад *українського населення Східної Словаччини*. Щоправда, Т. Пірнікова додала підназву «Підбескидські народні балади», яку свого часу в пропозиції на видання книги вжив сам О. Зілинський для її означення, не маючи сумніву, що це народні балади *українського населення Східної Словаччини*, тобто вони належать до *української* культури.

З таким трактуванням національного характеру балад редакторка принципово не погоджу-

ється. Свою позицію вона обґрунтовує так: «Усі посилання на презентовану народну культуру Східної Словаччини автор збірника означає як українські. Водночас він вживає термін “українці Східної Словаччини”. Я залишила первісну термінологію О. Зілинського [що, як видно зі зміни назви праці, не відповідає дійсності. — М. М.], однак звертаю увагу читачів на той факт, що цим терміном насправді означена народна культура русинів, переважно лемків, які живуть на території Північно-Східної Словаччини. Самобутність цього народу була визнана лише після 1989 року. Поняття “український” під час написання студії було вжито в рамках офіційної культурної політики. Сам О. Зілинський у багатьох місцях своєї антології вживає термін “народна культура лемків і бойків”, які в сучасності загальноновизнані як етнічні групи русинського народу» (с. 530).

Тут авторка припустилася кількох суттєвих помилок.

1. Етнонімом «*русин*», виведеним від назви держави *Русь* (*Київська Русь*, *Галицька Русь*) від X до XIX ст. означували всіх майбутніх українців. Етнонім «*українець*» стали вживати лише в періоди національного відродження: наприкінці XVIII та на початку XX ст. На Пряшівщині він набув загального розповсюдження лише після Другої світової війни, головним чином, у 1950-х роках. Проте до 90-х років XX ст. ні вони, ні їхні сусіди, ні іноземні дослідники їхньої історії та культури, не сумнівалися в тому, що *русини є етнографічною групою українського (малоруського) народу*. Отже, О. Зілинський закономірно вжив назву «Українські балади Східної Словаччини». З такою назвою нині можна не погоджуватися, можна висловлювати щодо неї застереження, однак ніхто не має права міняти її, тим більше, що вона зовсім не змінює характеру балад. Згідно з офіційним переписом населення 2011 року, 7430 громадян Словаччини (в їх числі я та моя сім'я) визначили себе українцями за національ-

ністю. Отже, ми (як і О. Зілинський) вважаємо рецензовані балади частиною культури нашого українського народу. Як і О. Зілинський, ми вважаємо себе лемками, а лемки, навіть згідно з авторитетним академічним довідником «*Malá Československá encyklopédie*», — це «*etnografická skupina Ukrajinců v Karpatech mezi řekou San a Poprad a na západ od řeky Uh*» (zv. III, s. 702).

2. Підназва «Підбескидські народні балади» була лише своєрідною уточнювальною назвою збірки, яку відхилив сам О. Зілинський. Оскільки гірські хребти Бескидів тягнуться від України через Польщу і Словаччину до Моравії, то така назва аж ніяк не відповідає вмістем у збірнику баладам.

3. З теоретичного погляду, найціннішою частиною збірки балад О. Зілинського є його коментарі (розміщені на майже ста сторінках) до кожного типу балад, головним чином, щодо їхньої історії, наявності в сусідніх народів, шляхів міграції тощо. Це — вичерпні фахові студії про кожну баладу (без варіантів), які свідчать про глибоку обізнаність автора з означеною проблематикою і новаторство його методології. Редакторка, мабуть, щоб заощадити місце, обмежилася тільки паспортизацією творів, виключивши не лише посилання на десятки варіантів кожної балади інших (зокрема сусідніх) народів, але й вичерпні студії про них (інколи й кількосторінкові), чим було значно збіднено словацькомовну версію збірника в порівнянні з українською.

Незважаючи на згадані недоліки і прогалини, видання збірника балад О. Зілинського словацькою мовою я вважаю позитивним явищем. Завдяки латиниці та словацькій мові найбільша у слов'янському світі регіональна збірка балад заслугою Т. Пірнікової нарешті дістанеться не тільки до потомків тих людей, які ці балади співали 50–150 років тому, але й до словацької громадськості, зокрема словацьких фольклористів та етномузикологів. Тому її появу щиро вітаю.

Примітки

¹ Тут і далі переклад зі словацької мови автора рецензії.

² М. Мушинка – упорядник і автор післямов усіх трьох названих видань.

³ Зілинський О. Українські народні балади Східної Словаччини : у 2 ч. / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2013. Ч. 2. С. 549–640.